

Geachte deskundige,

Bij de renovatie van een hoeve in 1963, werd door de metsers een oude schouw gevonden. Hieruit werden een vijftal stenen verwijderd waarvan ik er nog vier in mijn bezit heb.

Kan u mij vertellen wat de afbeeldingen op deze haardstenen voorstelden. Ging het enkel om siermotieven of mag er een symbolische en eventueel historische betekenis aan gehecht worden?

R.T. uit M.

De 16de-eeuwse „schouwstenen”, ontdekt bij restauratiewerken in Vliermaal, behoren tot de groep bouwelementen, die men meestal met de algemene term haardstenen omschrijft. Dergelijke versierde bakstenen komen vrij veel voor in Nederlandse en Belgische musea. In de kunsthandel zijn ze daarentegen minder aanwezig.

Men vervaardigde ze met behulp van een rechthoekige houten stempel of matrijs, waarin de weke klei gedrukt werd. In de late middeleeuwen ontstond uit een als kook- en stookplaats gereserveerd stukje huiskamervloer de ons vertrouwde open haard. De achterzijde van de wand werd om redenen van brandgevaar verstevigd met dergelijke haardstenen die bijgevolg versierd waren. Eertijds was de haard de plaats waar gekookt werd, waar men zich de klamme handen warmde, en waar men op gure en lange avonden bijeenzat en sterke verhalen een extra gloed kregen...

Er is evenwel nog een andere dimensie: de open haard was de plaats waar men zijn standsbesef kon etaleren. Zoals de mooie gevel aan de buitenzijde, onderstreepte de versierde schouw van de binnenkamer de status van de

Herontdekte haard is goud waard

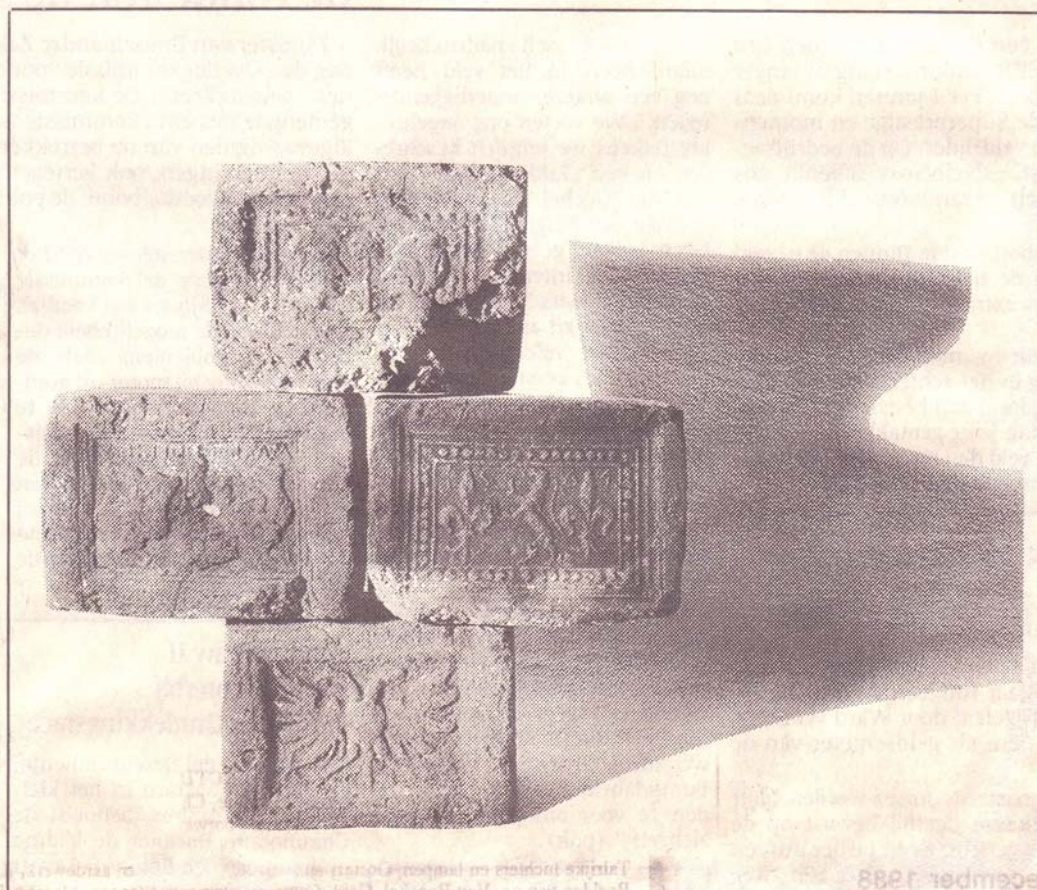
productie zich geleidelijk uit over Holland en Utrecht, waar omstreeks 1600 een hoogtepunt werd bereikt. In tegenstelling tot de fijn verzorgde Antwerpse exemplaren, bleef men in Luik en de aangrenzende gebieden werken met betrekkelijk kleine stempels, zodat de figuren een grote of brede omlijsting kregen. De oudste haardstenen van Antwerpse

grote steen. Veelal was hierop een fraai wapentaferaal aangebracht. Deze dekstenen met halfronde of afgeschuinde bovenzijde, hebben wat de oudste exemplaren betreft vrijwel altijd het wapen van Karel V als onderwerp. Na het jaar 1555 werd het wapen van Filips II aangebracht, en tijdens de daarop volgende eeuw prijkte uiteraard in Holland het wapen van prins

fondsen, zoals dit het geval is te Maastricht, Alkmaar, Amersfoort, Amsterdam, Arnhem, Deventer, Dordrecht, Goes, Gouda, 's-Gravenhage, 's-Hertogenbosch, Hoorn, Leeuwarden, Leiden, Middelburg, Nijmegen, Rhenen, Utrecht, Zaltbommel en Zwolle. In het kasteel van Hoensbroek nabij Heerlen, tellen negen schouwen niet minder dan achthonderd haardstenen in de vertrekken op de begane grond en de eerste verdieping!

Vliermaal

Wat de in Vliermaal aangetroffen haardstenen betreft, vertoont een erg afgesleten exemplaar van Luikse makelij links het wapen van keizer Maximiliaan II (1564-1576) en rechts het wapen van de

De tekstkolommen lopen verticaal door op volgende bladzijde

bewoner(s). Omstreeks 1500 werd het mode de achterwand van de haard te bekleden met versierde bakstenen. Vermits deze uit welbepaalde regio's werden ingevoerd, is het duidelijk dat ze alleen voor de rijkere klasse bestemd waren. Over het algemeen dateren deze „stenen“ uit de zestiende en zeventiende eeuw, maar ook achttiende eeuwse exemplaren van grotere afmeting werden geproduceerd ten behoeve van grotere landhuizen, burgerwoningen en kastelen.

Types

Men onderscheidt meestal twee types, te weten haardstenen van vrij grof materiaal, dat grijs, lichtroze of geelachtig van kleur is, en een tweede soort in rood en fijnkorrelig baksel. De eerst vermelde haardstenen zijn vrijwel altijd vervaardigd in de zuidoostelijke Nederlanden en in het aangrenzende Duitse gebied tussen Maas en Rijn. Veel haardstenen van dit type worden en werden toegeschreven aan Luik, maar het is stilaan duidelijk geworden dat het gebied van herkomst groter is dan alleen het prinsbisdom Luik. Versierde haardstenen van het tweede type zijn minder dik, en horen thuis in de gewesten Oost-Vlaanderen en Antwerpen, waar ze vooral omstreeks 1550 gemaakt zijn. In de loop van de tachtigjarige oorlog (1568-1648) breidde de

makelij, hebben meestal een voorstelling van heraldische aard. Enerzijds onderscheid men de Bourgondische vuurslag op een Andreaskruis, een leeuw tussen twee vuurslagen, de dubbele adelaar van Karel V (met zijn wapenspreuk PLUS O(U)LTRE) en soms de „zuilen van Herakles“. Anderzijds verschijnen er op de markt mannen- en vrouwenbustes, al dan niet tegenover elkaar gesteld in fijne medaillons.

Geliefd zijn de voorstellingen van Sint-Maarten, Sint-Hubertus en Sint-Joris. Aan de hand van prentenboeken fabriceerde men allerlei bijbelse haardstenen, zoals gebeurtenissen uit het leven van Simson en koning David, Esther en Judith. Favoriet bij deze bijbelfiguren was evenwel de „kuise Suzanne“ uit het apokriefe ahangsel van het boek Daniël. De vier evangelisten werden ook wel eens uitgebeeld, maar aan nieuwtestamentische voorstellingen waagde men zich niet al te veel tijdens de godsdienstoorlogen. De in een driehoek opgemette haardstenen, werden in de top altijd afgedekt met een dubbel-

Maurits. De grotere en dikkere haardstenen die in het hoger vermelde Luikse gebied geproduceerd werden, dragen o.a. het wapen van prins-bisschop Jean Théodore van Beieren, in elkaar gestrengelde initialen van adellijke families, het Luikse perron, alsook ornamenten in Lodewijk XIV- en Lodewijk XV-stijl.

Het is duidelijk dat dergelijke rijk versierde haardstenen uitsluitend op bestelling gemaakt werden en uiteraard nam de maatschappelijke toplaag met haar grote kastelen deze bestellingen voor haar rekening.

Bewaarplaats

Uitgebreide verzamelingen van deze haardstenen worden in België bewaard in de musea van Antwerpen, Brussel, Luik, Gent, Mechelen en Brugge.

Enige complete en originele schouwen zijn o.a. aanwezig in het bekende Brouwershuis te Antwerpen, alsook in kastelen in de provincies Limburg en Luik. Ook Nederlandse steden bezitten nog talrijke versierde „stenen“ in hun

Luikse bisschop Gerard van Groesbeek (1563-1580). Het wapen van deze laatste toont een kronkelende rivier die in de heraldiek een „geënte dwarsbalk“ heet. Het woord DILIGE kan het devies van de bisschop geweest zijn. MAX IMP betekent Maximiliaan Imperator, en in het midden van de steen staat het Luikse perron met de letters L en G, alsmede het jaartal 15 - 66, thans volledig uitgewist. De drie andere haardstenen zijn waarschijnlijk uit hetzelfde centrum (het Luikse) herkomstig, zoals o.a. op te maken is van de grove en korrelige klei. Het tweede exemplaar toont duidelijk de dubbele adelaar waaronder twee sterren. De derde haardsteen met als jaartal 15 - 64 stelt een klimmende getongde leeuw naar links voor, waarrond twee lelies. De vierde „steen“ is in erbarmelijke staat van bewaring, en toont een man en vrouwenbuste, waartussen een boom.

Stéphane Vandenberghe

KENNERS ANTWOORDEN

VRIJDAG 16 DECEMBER 1988